

Vəliyulla Novruz,
şair-publisist

(əvvəli ötən sayımızda)

Bu zaman Seyid Əhməd özünü o yerə qoymayıb deyir: "Bütün sualların cavabı yalnız Allahdadır. Düzünü Allah bilir... Sənin danışdıqların da iblisin vəsvəsesidir." Ancaq dərviş özünü o yerə qoymayıb əsl məqamın yetdiyini başa düşərək sözünə davam edir:

"Bəs göresən niyə Haqq-Taala mələklərdən Adəmə səcdə etməyi tələb elədi? (Tələsmədən, yavaş-yavaş Hürufiliyin əsas tezisini bəyan edir). Bəlkə ona görə ki, Adəmin vəchində elə Haqq-Taalanın özünün siması təcəllə eləmişdi. Adəm elə Vəchullah idi... "Bütün Adəm övladları Vəchullahdır." Seyid Əhməd cavabında dərvişə deyir ki, "Lap övlialar kimi danışsən, dərviş bəlkə deyəcək sən ki, ovliyaullahsan?"

Dərviş buna şeir ilə cavab verir:

Mən ki dərvişəm, gədayam, padışahı aləməm,
Ruhi birəngəm, əgər ki rəngə girdim, Adəməm...

Şeş cəhətdən çar ənasirdir mənə faş eyləyən,
Yoxsa mən gəncineyi vəhdətdə nuri əbkəməm...

Seyid Əhməd Şeyxlərin, vaizlərin, əllamələrin dediklərinə, onların qayda-qanunlarına əməl edən qatı mövhumatçıdır. Öz nəfsini ram etməyi bacarır. Ancaq dərvişin söylədikləri bu haqqın kəlamları onu çaşdırıb. Vaxt olub ki, o da öz qəlbini səsinə qulaq asıb. Dərin məhəbbətlə sevdidi qızın şəsinə şeirlər yazıb. Dini baxışları onun hiss və duyğularına nə qədər kölgə salsada, bəsirət gözlərini bağlaya bilməyib. Doğrudur, o, uşaqlıq çağlarından valideynlərini itirsə də, tanımadığı bir şeyx onu övladlığa götürmüş, onun təlim və tərbiyəsi ilə məşğul olmuşdur. O, on beş yaşında "Hafizi-Quran" olmuş, 17 yaşında isə Dəməşqdə Hövdədə oxuyan zaman duruz ailəsindən olan bir qızla eşq macərası yaşamış ona aşiqənə şeirlər yazmışdır. Qız da onun bu sevgisinə biganə qalmamışdır.

Bir gün dövlətdən narazı olan dağlarda yaşayan duruz tayfalarının üsyanı başlayır. Buna qabaqlayıcı tədbir kimi hökumətdən əmr gəlir ki, Dəməşqdə məskunlaşan duruz ailələrini də cəzalandırınsınlar... Beləliklə, Seyid Əhməd öz sevgisindən əbədi olaraq ayrı düşür. Buna dözməyən gənc aşiq xəstə düşür. Bunu eşidən Şeyx Əzəm narahat olur. O xəstəni sağaltmaq üçün hətta "Əmir-əl ümərə Misri" dəvət edir. Nəhayət, Seyid sağalıb şəfa tapır. Şeyx Əzəm nahaqq yerə əl-ayağa düşmə-

mişdi. Çünki, o öz qızını Seyidə vermək istəyirdi...

Dərviş ona məsləhət görür ki, "o ilan yuvasına yaxın getmə, Seyid, getmə, özün də ilan olarsan... Haqqa gəl, tap öz içində tanrı haqqı. Seyid, başa düş ki kamil insan qorxudan məhrumdur..." "Sən də dəf et qorxularını, bu xofu, küdurəti. Yoxsa, əqrəb kimi səni içindən zəhərləyəcəklər..."

İş o yerə çatır ki, cəllad qızı və onun ailəsini edam etməyə aparanda Seyid ağzına su alıb susur. Çünki fitva verilmişdi, ailəsi ilə qız birlikdə "mürtəd" elan olunmuşdu. Dərviş ona deyir ki, sən onlara kömək edə bilməzdin. Çünki "səni də kafirlikdə ittiham edərdilər. Amma başa düşmərdün ki, kamil insan üçün dünyada küfr və iman yoxdur... Nur var və cəhalet var..." O qız səni kamil insan bilirdi, inanırdı. Az qala səcdə etməyə hazır idi sənə. Sən də ona söz vermişdin. Amma sən heç nə eləmədin, ona görə də, indiyəcən onun çöhrəsi sənin gözlərinin qabağından getmir, həmişə yuxularına girir, səndən imdad diləyir:

Yarını satdın bəhasız, bilmədin miqdarını,
Heçə dəyməz o kişi kim, heçə sata yarını...

Kim ki, qurbanı olmadı yolunda ol məşuqənin,
Düz deyil əhdə vəfası, tulla boş göftarını...

Ey Nəsimi, inci-yürrü bilən sərrafa sat,
Cahili-mədana satma löleyi-şəhvarını...

Bu sözlərə dözə bilməyən Seyid qoynunda gəzdirdiyi kiçik xəncəri çıxarıb dərvişi öldürür.

Bir azdan qaranlığın içindən Seyidin sevdidi qızın ruhu çıxıb onun gözlərinə görünür. Seyid qızın qarşısında günahkar olduğunu etiraf edir. Qız isə ona deyir: "Ruhdan düşmə şairim, heç ruhdan düşmə... Axı, sən kimsəsiz deyilsən, mən heç vaxt səni təqə qoymamışam, ən müşkül məqamda da yanında olmuşam, sənə güc vermişəm..." "Seyid qıza yalvarıb deyir ki, onu rahat buraxsın. Gecələr yuxularına girib onu kabus kimi izləməsin. Qız ona deyir ki, "sən qorxursan, çünki haqqdan uzaq düşmüşsən. Amma qorxma, Seyid, mən sənin yanındayam, qorxma öz içinə düşməkdən. Axı haqq elə sənin öz içindədir, Haqq elə sən özünsən, haqq səndədir..."

Bu zaman Şeyx Əzəmin gurlutulu səsi eşidilir. O, Seyid Əhmədə deyir ki, "son ayda sən altı nəfəri Nəsimi adı ilə edam etdirmisən... Amma sən hürufilərin əlində çaşılıb qalmısan." Şeyx Əzəm sözünə davam edərək deyir: "Sizin tayfanız lənə-tullah Ələvilərdən idi. Hamısı o vaxt sürgün edildi. Sənin yeddi yaşın olardı. Mən özüm sənə sahib durdum. Yoxsa, sən unutmusan, sən kimsən?" Hə, Seyid Əhməd? Unutmusan ki,

kimsən? Seyid Əhməd başını yuxarı qaldırıb deyir: "Mən kiməm? Mən kiməm?"

Mən ki, dərvişəm, gədayam, padışahı-aləməm,
Ruhi birəngəm, əgər ki, rəngə düşdüm, Adəməm...

Aləmi-qeybin sifati mənə oldu aşiqar,
Ey bəsirətsiz, mənə gör kim, nə zati-əzəməm...

Şeyx Əzəm bu sözlərdən diksinib Seyid Əhməddən soruşur ki, bəs Nəsimi hardadır? Seyid Əhməd tərəddüd etmədən deyir: "Hüzurunuzdadır İmadəddin Nəsimi..." Bundan sonra o Şeyx Əzəmin iç üzünü açaraq onu duruzluların, nəsrənilərin mal və mülklərini ələ keçirdiyini, Həcc ziyarətinə gedən karvanları soyduğunu, Türkman əmirlərinin var-yoxunu oğurladığını bir-bir açıb sadalayır. Şeyx Əzəm artıq bu sözlərə dözə bilməyib deyir: "Sən iblisə uymusan. Hər şey şeytansurətli duruz gözəlinə aşiq olmağından başladı... Ondan sonra üzün məndən döndü..." Şeyx Əzəm Nəsimini kafir adlandırır: "Müşrük, kafir... sən cəhənnəm odunda yanacaqsan..."

Seyid Əhməd yaxşı bilirdi ki, onu sevgilisini ailəsi ilə birlikdə Şeyx Əzəm öldürdü. Əmiri də fitva verməyə o təhrik edib. Seyid Əhməd ona deyir ki, mən həmişə çalışmışam ki, "həyatımda sənə bənzəyim. Şükür ki, Allahın mənə yazığı gəldi. Haqqı buldum..."

Bulmuşam Haqqı, Ənəlhəqq söylərəm,
Haqq mənəm, Haqq mənədir, Haqq söylərəm...

Bütün bunlardan xəbərdar olan Seyid Əhməd üzünü Şeyx Əzəmə tutaraq deyir: "Bəli Nəsimi Haqqın günəşidir... Nəsimi günəş ruhudu, hər dəfə bir salikin qəlbini ayinəsində təcəllə edir..."

Məndə siğar iki cahən, mən bu cahana siğmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm, kövnu məkana siğmazam.

Zərrə mənəm, günəş mənəm, çar ilə pəncü şeş mənəm,
Sürəti gör bəyan ilə, çünki bəyana siğmazam...

Gərçi bu gün Nəsimiyəm, Haşimiyəm, Qureyşiyəm,
Məndən uludur ayətəm, ayətə şənə siğmazam...

Bu zaman Şeyx Əzəm qəzəbli səslə qışqırır: "Fərraş, Əmirə xəbər yolla. Həqiqi Nəsimi tapılıb...Mən, Şeyx Əzəm Əllamə Şəmsəddin Bağdadı, fitva verirəm... Hələb meydanında məlun Nəsiminin diri-diri dərisi soyulsun, boynu vurulsun, bədəni şaqqalansın. Bir şaqqası Zülqədər oğlu Əli bəyə, bir şaqqası Ağqoyunlu Qara Yuluk Osmana göndərsin..."

Seyid Əhməd qəhqəhə çəkib gülür: "Dərimi soydursan da, mən soyulmuş dərimi çiynimə atıb Hələbin qarısından çıxıb gedəcəm. Nə qədər axtarsan da, tapa bilməyəcəksən, hər dəfə bir Nəsimi peyda olacaq, hər dəfə zühur edəcək... Və qi-yamətəcən sən də, sənin kimilər də rahatlıq tapmayacaq..."

İlqar Fəhmi öz istedadının gücünə arxalanaraq, "Yeddinci" pyesində Azərbaycanın böyük filosof şairi İmadəddin Nəsiminin əvəzsiz bir sənətkar olduğunu vətəndaşlıq yanğısı ilə poetik bir şəkildə canlandırma bilmişdir. O, göstərirdi ki, kamil insan ölməzdir. Çünki haqq onun öz daxilindədir. Ürayi hər zaman öz xalqının qəlbini ilə bir döyünən insan əbədiyaşardır. Fəzlullah Nəiminin yaratdığı hürufizm təlimi də Azərbaycanın fəlsəfi fikir tarixində özünə mülüm bir yer tutan əxiliklə sıx surətdə bağlı idi. Yazıçı eyni zamanda oxucunu inandırır ki, təklil insanın ən böyük faciələrinə bəridir. "Təklil cəhən nəm əzabıdır. Kamil insan gərək tənhalığından, kimsəsizliyindən qorxmasın. Kimsəsizlərin pənəhi Haqq-Təala özüdür."

Dramaturq eyni zamanda göstərirdi ki, hürufizmə görə Allahın təbiətdə, əşyada, xüsusilə insanda təcəssüm etməsi əsasdır. Buna görə də hürufilər Allahın, ümumiyyətlə insanda, xüsusən də, Fəzlullah Nəimide təcəssüm etdiyinə inanırdılar. Bu təlimə görə insan özündə olan ilahi ünsürü təkamül yolu ilə inkişaf etdirərək onu Allah səviyyəsinə yüksəldir və onunla eyniyyət təşkil edir. Yəni Allah insanın özündədir, varlığında, daxilindədir, onun qəlbindədir. Həmin dövrdə hökumdarlar ədalətsiz müharibələr aparır, nahaqq qanlar tökür, qətlər tödədirlər. Hürufilər də onlara qarşı bəzən gizli, bəzən də açıq şəkildə mübarizə aparırdılar. Ona görə də hürufizm təriqəti qısa bir dövr ərzində sürətlə yayılaraq nəinki Azərbaycanda, eləcə də Yaxın Şərqdə geniş bir vüsət aldı. Bu təriqət Azərbaycandan başqa Türkiyədə, İranda, İraqda, Suriyada və başqa ərəb ölkələrində özlərinə çoxlu tərəfdarlar toplaya bildi.

Bütün bunları nəzərə alaraq dramaturq əsərdə özünə bədii-fəlsəfi ümumiləşdirmələr apararaq hürufiliyin əsl mahiyyətini dialoqlar vasitəsilə oxuculara çatdırma bildi. Və haqlı olaraq göstərdi ki, "İnsan Haqq-Təalanın -Adəm oğlunun özüdür." O, heç zaman ölməzdir, bir şəkildən başqa bir şəkllə keçərək əbədi yaşayır.

Yazıçı haqlı olaraq göstərdi ki, Nəsimi öz şeirlərində insanlığın həqiqi dostu, azadlığın carçısı və xaqlı soyub talayan ruhanilərə qarşı amansız mübarizə aparın, öz yolundan, əqidəsindən dönməyən üsyankar ruhlu bir şairdir. Əsərdən çıxan əsas nəticə budur ki, öz həyatını, bu gününü və gələcəyini xalqın səadəti uğrunda qurban verən sənətkarlar heç vaxt ölməzdirlər. İmadəddin Nəsimi də məhz belə sənətkarlarımızdan bəridir. Onun ölməz xatirəsi təkəcə Azərbaycanda deyil, bütün Şərq aləmində onu sevən, xatirəsini əziz tutan insanların qəlbində əbədi yaşayacaqdır.